

РЕЦЕНЗИЯ

на предложения за защита дисертационен труд

за присъждане на

образователната и научна степен ДОКТОР

по професионално направление 2.1. Филология (Литература на народите на Европа, Америка, Азия, Африка и Австралия - Литература на обединена Европа с английски език)

на **Веселина Борисова Белева**,

задочен докторант към Катедрата по общо, индоевропейско и балканско езикознание, ФСФ, Софийски университет „Св. Климент Охридски“,

на тема

**ВОЙНАТА И МУЗЕЯТ – СТРУКТУРИРАНЕ НА СПОМЕНА В СЪВРЕМЕННИЯ
БАЛКАНСКИ РОМАН
(ЖЕНСКИ ГЛАСОВЕ ОТ ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА ХХ ВЕК ДО ДНЕС)**

**Рецензент: проф. дфн Клео Стефанова Протохристова, Пловдивски
университет “Паисий Хилендарски”**

Началното общо впечатление, което представената за защита дисертация на Веселина Белева внушава, е за безупречно съответствие с дисциплинарно съобразените изисквания към подобен труд - темата, върху която е съсредоточено изследването, очевидно е продукт на внимателно и задълбочено обмисляне, а изборът ѝ е състоятелно защитен; целите и задачите на изследването са прецизно уточнени; структурата е добре промислена и е адекватна на логико-аргументационната стратегия на дисертацията; коректно са заявени и научноизследователските методи, представени с необходимата степен на точност и увереност; теоретическият фундамент на изследването е достатъчно стабилен и надежден; емпиричният материал, с който се работи, е уместно подбран и

има неоспоримо представителен характер; аналитичните наблюдения са проведени с професионална вещина и отвеждат до значими и убедителни изводи; авторефератът представя точно, изчерпателно и с овладяна надредна оценъчност съдържанието на труда, приносите са формулирани ясно и с респектираща пестеливост; налице е и нужната обезпеченост на труда с достатъчен брой публикации, при това в авторитетни академични издания.

По-внимателният анализ на дисертацията потвърждава тези положителни начални впечатления. Самостоятелно открояващо се достойнство на труда е прецизната реконструкция на маршрута, отвел до окончателния избор на темата. Става ясно, че налице е рядко срещан при докторски дисертации случай на щастливо препокриване между професионално призвание и интелектуално любопитство. Същевременно, сложно изградената комплексна формулировка на научния проблем свидетелства за сериозни предварителни натрупвания, резултат на екстензивно проучване на теоретичната литература от поне няколко области – културология, литературна теория (в частност теория на романа и тематология), музеология, философия. Несъмнено добросъвестното и качествено асимилиране на внушителния брой заглавия е само базата, върху която докторантката изгражда собствената си експериментална схема, структурирана по принципа на многостепенно фокусиране – основен обект на изследване са жени-писателки от втората половина на XX век до днес, представителни на националните literaturi на страните от Балканския полуостров. Те, обаче, са проучени в съпоставка с други жени-писателки от Европа, при това по-конкретно чрез проследяване на начините, по които преосмислят в творчеството си „двойно белязания от войната и музея двупосочен дискурс Балкани – Западна Европа“, при което се въвежда допълнителен приоритетен фокус върху апроприираните от техните романи “музейни повествователни форми“ като албума и дневника. Решаваща стъпка в доуточняването на предмета на изследване е изборът за обвързване на темите за войната и музея, квалифицирани от докторантката като „на пръв поглед взаимноизключващи се“, които като същностни компоненти от „въобразяването“ на Балканите, съотносими и с по-общия дискурс по „въобразяването“ на Европа, осигуряват надеждна възможност за представяне на

анализирани произведения паралелно в съответните им контекстуални рамки и в режима на съпоставителността.

Изграждайки теоретическата конструкция на изследването си, докторантката се доверява основно на автори, ангажирани с проблемите на историческата памет като Пиер Нора, Ян Асман, Жак льо Гоф и Пол Рикьор, за да оползотвори самостоятелно и продуктивно техните интерпретации на връзките между памет и история, между индивидуална и колективна памет или устна история и материализиран спомен. Следващи опорни точки за експерименталната конструкция са отделни постановки на Валтер Бенямин, Ролан Барт, Жоел Кандо, Сюзан Зонтаг, но също и на ред други мислители. Важен резерв от допълнителни ориентири докторантката си набавя от теоретизации на представителни европейски романисти като Вирджиния Улф, Милан Кундера, Астрид Линдгрен, както и на „балканци“ като Орхан Памук и Дубравка Угрешич. Върху тази теоретична основа Веселина Белева осъществява опита си за съполагане на музей и роман, извеждайки точни и ефективни формулировки на тяхната същностна съотносимост, която прави възможно инструментализирането на музея в литературата и, съответно – апроприирането на литературата за целите на музея. Тя демонстрира как функционализирането на музейни повествователни форми като албума и дневника в романа изгражда иначе трудно забележимия мост между темата за войната и женското литературно присъствие, мислено също в термините на войната. От една страна, темата за войната е интерпретирана в пряка връзка с конструирането на историята за формирането на жената-писателка, чието осъществяване става възможно именно в процеса на спомнянето и писането за войната. Като логична следваща стъпка се стига до резултативното формулиране на крайната цел на изследването – с помощта на анализи върху литературно-музейните преобразования на албума и дневника в романите на проучваните писателки да бъде осмислено феноменалното споменно засрещане на две войни – исторически конкретната всеобща кръвопролитна война, определила съдбата на цели народи, и интимно преживяваната частна война, водена от жената-писателка за собственото ѝ себеутвърждаване.

Освен с респектиращия обем на прощудираната теоретична литература, обезпечила доказателствената им стабилност, двете глави от дисертацията, които аргументират и легитимират избора на научния проблем, „Музеят и войната в двупосочния дискурс Балкани – Западна Европа“ и „Романът-музей“, впечатляват с още едно качество – безупречно прецизното аргументационно изграждане, при което придвижването, стъпка по стъпка, към все по-точното и отчетливо формулиране на целите и задачите на дисертацията, позволява да бъде уподобено тъкмо на обекта ѝ на изследване, на женското писане като „изтъкаване“ в контекста на интимната обвързаност между история, литература и дейности като тъкането и плетенето.

Композиционното решение на труда съответства напълно на поставените цели и задачи. Организиран в четири основни глави, допълнени от увод и заключение, текстът представя ясно и смислено тезите на докторантката, привежда солидни аргументи в подкрепа на твърденията ѝ и откроява приносните моменти в разработката. Всяка от главите е разделена на подглави (означени като „части“), което придава допълнителна яснота и прегледност на изложението. Вътрешното парцелиране откроява всеки отделен съдържателен момент, което е предпоставило необичайно големия брой подглави на втора, трета и четвърта глава.

Емпиричният материал, подложен на анализ, обхваща два романа на гръцката писателка Дидо Сотириу, два на Блага Димитрова, четири на румънската писателка Габриела Адамещяну, две книги на Дубравка Угрешич и две на Елиф Шафак. Подборът на авторки и заглавия е солидно аргументиран с извеждане на характеристиките, които обединяват отделните произведения - както двойната тематична оптика, така и използването на музея като структуриращ принцип или повествователен модус, което на свой ред предпоставя въвеждането на алтернативен код на четене, отменящ традиционната доминация на синтагматичното разгръщане в услуга на парадигмално-речниково структуриране. Като включва представителки на румънската, българската, гръцката, хърватската и турската литература, дисертацията се представя като образцово балканистично и компаративистично изследване.

Провеждането на изследването следва вярно мисловния маршрут, очертан в теоретичните глави. Всеки конкретен проблем е въведен посредством поредни теоретични уточнения, така че на практика редом с основните дисциплинарни опори в дисертацията са въввлечени и значителен брой допълнителни тематични полета като теория на фотографията, урбанистични изследвания, проблеми на интертекстуалността, семантични сондажи, наратология, катоптрика, изследвания на рода, митокритика, теоретизации върху национализма, фолклористика и още ред други.

Конкретните аналитични наблюдения в дисертацията се отличават с компетентност и професионална сръчност, с усет за открояване на детайли и смислови нюанси, същевременно са постоянно удържани в режима на съпоставителността. Така са открити възможности за знаменателни успореждания, като това между „балканската тирада” от клетви във финала на *Министерство на болката* и песенния говор-нареждане на старата родопчанка от *Страшния съд*, чиято метафорика се разшифрова като специфичната неизчерпаема сила за справяне с болката от пораженията. Пак така с чувствителност и проникателност е проведена великолепната съпоставка между Елиф Шафак и Дубравка Угрешич „през Бенямин”, находчиво озаглавена „Ангелът на историята и романът-музей на носталгията“, където паметта на балканската писателка е уподобена на известната фигура на Паул Клее *Angelus Novus* в интерпретацията ѝ от Валтер Бенямин като „ангел на историята“. Обърната с лице към миналото, с грижа за съхраняване на неговите най-силно заплашени от изличаване детайли, тя се представя като най-същностен изразител на генерираща творчество носталгия, пристан за която се явява романът, мислен като музей. Внушава специално уважение нагласата на докторантката да чете критично заварените интерпретации на изследваните произведения и готовността ѝ да ревизира техните постановки – например, спорът ѝ с прочита на Паул Чернат на „Пресрещане“ на Габриела Адамещяну като „антиносталгичен роман за загубата на връзка с миналото и с колективната памет“, на който тя противопоставя своя, по-различна интерпретация на митологичната канава на романа.

Една от най-привлекателните специфики на дисертацията е нагласата на Веселина Белева да предполага и открива нови, по-мащабни смислови перспективи за веднъж формулирани закономерности. Така в решенията за „разгласяване“ на множество спомени, за заслушване в „нечути“ гласове и за легитимирането на различни гледни точки, в резултат от което в анализираниите от нея съвременни балкански романи, написани от жени-писателки, се снемат границите между обществено-политическото и всекидневното, докторантката вижда възможни решения за преодоляване на комплекса за „балканска вина“, вкоренен в западноевропейския дискурс, но и в собствено балканските рефлексии. Според нея именно изследваният тип романи е предизвикателството към „вечната неудовлетвореност в балканското мислене“, излъчено от страна на балканските писателки, което дава възможност за ревизия на традиционния западноевропейски разказ за Балканите и, съответно, на балканския разказ за Европа. А залога за осъществимостта тя намира в паметта за мисията на писателката, прикътана в алтернативна музейна топография, за която е предложена формулата „храм-музей на човешкото сърце“.

При цялата прецизност на изпълнението и изложението, в текста на дисертацията се откриват и някои несъвършенства. В отделни случаи са допуснати неволни неточности като, например, противоречието между заявката от началото на глава 2.2 - „Романите, които по-нататък илюстрират тезата за романа-музей, се отнасят към **втората половина на XX и началото на XXI век**. Затова нека разгледаме моментите на пресрещане в теоретичните постановки на емблематични романисти **от този период**“ и привеждането, без необходимите уговорки, на илюстрации от творчеството на Вирджиния Улф. Към спорните моменти бих отнесла и безуговоръчното успоредяване на аналитичните наблюдения върху романите на Дидо Сотириу и Габриела Адамещяну с тези върху „Военен дневник 1939-1945“ на Астрид Линдгрен, който преди това уместно е коментиран във втора глава. Освен неяснотата защо е въведена тази допълнителна съпоставителна перспектива връщането към шведската писателка неизбежно води към нежелана повторителност (докторантката очевидно е имала съзнание за това, защото във

финалната версия е отстранила най-открояващите се повторения, които присъстваха в текста, предложен за вътрешно обсъждане). По-скоро в режима на дискусиата бих изразила известни резерви по отношение на категоричността, с която определени своеобразия в представянето на войната, наблюдавани при изследваните писателки, се квалифицират като присъщи на женското писане. Давам си сметка, че въпросът, който поставям, е комплексен и не подлежи на еднозначно решение, но все пак като контрааргумент мога да посоча творчеството на В. Г. Зебалд, чиито произведения, особено романът „Аустерлиц“ и новелистичният сборник „Емигрантите“, отговарят напълно на типологията, изработена в дисертацията.

Подобни забележки не следва да разколебават впечатлението за цялостната ми много висока оценка за дисертацията на Веселина Белева, основание за която ми дават научната състоятелност на нейната тема, богатото ѝ съдържание, ясната и логична структура на изложението, внушителният обем на извършената проучвателна и аналитична работа, както и значимостта на постигнатите резултати. Всичко това легитимира представения за защита текст се като напълно завършено научно начинание, чиито достойнства категорично удовлетворяват изискванията за докторска дисертация. В съответствие с общата си положителна оценка, с професионално удовлетворение и радост препоръчвам на уважаемото жури да присъди на Веселина Белева образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование 2. Хуманитарни науки; професионално направление 2.1. Филология; (Литература на народите на Европа, Америка, Азия, Африка и Австралия - Литература на обединена Европа с английски език).

8 май 2020 г.

Проф. дфн Клео Протохристова